Sanja Holjevac
Hrvatska akademija Znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci
Ružićeva 5, 51000 Rijeka

HRVATSKO POMORSKO NAZIVLJE

(Diana Stolac, *Hrvatsko pomorsko nazivlje*,
Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1998.)

Stručni rad

Više je od četiri stoljeća staro znanstveno obrađivanje hrvatskoga jezika o čemu svjedoči bogata hrvatska leksikografska i gramatičarska ostavština. Povijest hrvatske leksikografije ima svoje uporište u prvome tiskanome hrvatskome rječniku Fausta Vrančića *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae* iz 1595. godine, a prikaza je hrvatske leksičke građe i leksikografske obrade hrvatskoga jezika, ali nesustavne, bilo i prije. Hrvatski je jezik tim rječnikom uvršten među "najplemenitije" europske jezike što svjedoči o njegovoj sposobnosti da zadovoljava komunikacijske potrebe naroda koji ga upotrebljava. Stari su hrvatski leksikografi bili svjesni postojanja zajedničkoga hrvatskoga jezika pa su u svoje rječnike uvrštavali riječi iz svih hrvatskih krajeva, dakle i iz svih triju hrvatskih narječja, bilježeći nazive koji obuhvaćaju sve vidove života i rada. Budući da su Hrvati od doseljenja na Jadran bili orijentirani na more i egzistencijalno vezani uza nj, nazivi vezani uz more i brodove, ribarstvo i pomorstvo bili su neizostavni dio njihova fonda riječi. Logično je stoga da se ti nazivi nalaze i u starim hrvatskim rječnicima i književnim djelima. U njima nalazimo zametke hrvatskoga pomorskoga nazivlja koje će svoje ususstavljivanje doživjeti u 19. stoljeću. U našoj jezičnopovijesnoj literaturi nije bilo cjelovita monografskoga prikaza povijesti hrvatske pomorske leksikografije sve do 1998. godine kada je u Biblioteci Dometi Izdavačkoga centra Rijeka objavljena knjiga Diane Stolac **Hrvatsko pomorsko nazivlje**. Knjiga je rezultat autoričina dugogodišnjega znanstvenoga bavljenja hrvatskim pomorskim nazivljem. Prije deset je godina autorica u rukama imala prvi pomorski rječnik Bože Babića i prvotna joj je namjera bila prikazati samo njegove pomorske rječnike. Međutim, rad je na Babićevim rječnicima upućivao na potrebu puno šire znanstvene interpretacije koja mora obuhvatiti i njegove prethodnike i sljedbenike, dakle vrijeme prije pojavljivanja njegovih rječnika, ali i 20. stoljeće. Stoga naslov knjige ***Hrvatsko pomorsko nazivlje*** i podnaslov *Božo Babić, njegovi prethodnici i nastavljači*, upućuju da je riječ o cjelovitu prikazu povijesti hrvatske pomorske leksikografije s posebnim naglaskoma na Boži Babiću – autoru prvoga hrvatskoga tiskanoga pomorskoga rječnika.

s posebnim naglaskoma na Boži Babiću – autoru prvoga hrvatskoga tiskanoga pomorskoga rječnika.

Nakon uvodnoga teksta u kojemu je autorica istaknula niz pitanja vezanih uz problematiku hrvatskoga pomorskoga nazivlja, a na koja je, naglasimo to odmah, u ovoj knjizi i odgovorila, u prvome se poglavlju D. Stolac bavi početcima hrvatskoga pomorskoga nazivlja te ističe da prije druge polovice 19. stoljeća, kada nastaju prvi rukopisni i tiskani rječnici hrvatskoga pomorskoga nazivlja, nije bilo sustavnoga rada na stvaranju toga nazivlja iako je ono zapisivano već stoljećima o čemu svjedoče stari hrvatski rječnici i književna djela. U njima je zabilježen i niz naziva vezanih uz more i brodove, uz ribarstvo i pomorstvo. Zanimljivo je autorica pristupila tim starim djelima dijeleći ih na ona čiji su autori porijeklom s naše jadranske obale i na ona čiji su autori iz unutrašnjosti Hrvatske. U prvome su slučaju analizirani Vrančićev rječnik *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum...* iz 1595. godine, rukopisni *Lexicon latino-illyricum* Pavla Rittera Vitezovića s kraja 17. stoljeća, a od književnih ostvarenja *Ribanje i ribarsko prigovaranje* Petra Hektorovića. Sva je tri djela autorica ocijenila značajnim izvorima pomorskih naziva, i to u užem i u širem smislu. Posebno zanimljivom autorica drži činjenicu da pomorske nazive u svoje rječnike uključuju i leksikografi iz unutrašnjosti Hrvatske. Detaljnom je analizom rječnika Jurja Habdelića (*Dikcionar ili reči slovenske z vekšega vkup zebrane u red postavljene, i diačkemi zlahkotene*, 1670.), Ivana Belostenca (*Gazophylacium illyrico-latinum i Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, 1740.) te Franje Sušnika i Andrije Jambrešića (*Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locupless*, 1742.) utvrdila da je u njima zabilježen impozantan broj pomorskih naziva. Treba naglasiti da D. Stolac svima tima rječnicima, a i svima ostalima koje je analizirala, ne pristupa kao jednostavnome popisu riječi u kojemu treba izbrojiti pomorske nazive, nego kao neiscrpnoj filološkoj građi koja zahtijeva širinu znanstvenoga zahvata. Zato je i znanstvena interpretacija koju nam nudi višeslojna. Pokazuje to, na primjer, i podatak, zanimljiv osobito dijalektolozima, da se Habdelić u svojemu Dikcionaru služio čakavskim izvorima što potvrđuje samo čakavskome sustavu svojstvena promjena prednjega nazalnoga samoglasnika **ę** iza sonanta **j**, u samoglasnik **a** vidljiva u liku *jadro*. Mogućim objašnjenjem brojnosti pomorskih naziva u nepomorskim rječnicima autorica drži činjenicu da su se svi naši leksikografi služili latinskim i talijanskim rječnicima u kojima su pomorski nazivi bili značajno zastupljeni, a budući da je "neovisno o administrativnoj razdvojenosti hrvatskih krajeva, uvijek postojao pojam o zajedničkom hrvatskome jeziku" (str. 16)[1], autori su iz unutrašnjosti znali da hrvatske pomorske nazive mogu naći u našem primorju i, iako su im ponekad bili nepoznati, bilježili su ih "svjesni da rječnik hrvatskoga jezika, bez obzira gdje nastao, treba imati nazive bitne za život i rad u hrvatskome primorju" (str. 16). Ovaj je zaključak iznimno važan jer je njime D. Stolac istaknula vrijednost

[1] D. Stolac: *Hrvatsko pomorsko nazivlje*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1998. Iz ove su knjige i svi ostali citati pa se to u nastavku teksta neće posebno obilježavati, osim brojem stranice.

rada kajkavskih leksikografa u prikupljanju i bilježenju hrvatskih pomorskih naziva, ali i u procesu standardizacije hrvatskoga jezika. Hrvatski će pomorski nazivi svoje ustavljivanje u pomorsko nazivlje ipak doživjeti u primorju sredinom 19. stoljeća.

Problem ustavljivanja hrvatskoga pomorskoga nazivlja potaknut će sredinom 19. stoljeća školovanje pomoraca, odnosno nedostatak hrvatskih stručnih naziva kao ozbiljna prepreka uvođenju hrvatskoga jezika u nastavu. S time u vezi, u drugome se poglavlju naslovljenom ***Pomorske škole u 19. stoljeću*** D. Stolac bavi jezičnim stanjem u tim školama. Početci su stvaranja hrvatskoga pomorskoga nazivlja vezani uz Rijeku i Bakar, stoga prije same jezikoslovne analize pomorskoga nazivlja, autorica u prikaz uključuje povijesni kontekst kojim nas upoznaje sa značajnim događajima iz riječke i bakarske povijesti, s posebnim naglaskom na riječkoj i bakarskoj pomorskoj školi. Naime, upravo su djelatnici tih dviju škola započeli rad na stvaranju hrvatskoga pomorskoga nazivlja. U nizu zanimljivih događaja i povijesnih podataka, u ovome poglavlju pratimo i proces uvođenja hrvatskoga jezika u nastavu u pomorskim školama. Taj je proces vezan upravo uz bakarsku pomorsku školu. Naime, od 1871. godine hrvatski se jezik kao obvezni predmet nalazi u nastavnome planu bakarske škole, i to pod nazivom *hrvatski jezik*. Od 1879. godine pod nazivom *ilirski jezik* uvodi se nastava hrvatskoga jezika u pomorske škole u Trstu, Rijeci, Malome Lošinju, Dubrovniku i Kotoru, a od 1882. godine u svim je školama hrvatski jezik nastavni jezik za opće predmete, a stručna se nastava i dalje izvodila na talijanskome jeziku. Hrvatski se jezik, dakle, još uvijek nije mogao upotrebljavati u stručnoj nastavi, a kao razlog navodilo se nepostojanje stručnoga pomorskoga nazivlja, iako je, tvrdi autorica, osnovno nazivlje postojalo i bilo u uporabi što svjedoče hrvatskim jezikom pisani nastavni programi i stručnih predmeta. Zato je druga polovica 19. stoljeća u Pomorskoj školi u Bakru obilježena živom sakupljačkom djelatnošću. Tada su svoje priloge stvaranju hrvatskoga pomorskoga nazivlja dali mnogi kapetani i nastavnici bakarske škole. Oni su koncem 19. i početkom 20. stoljeća sakupili oko 2.700 hrvatskih pomorskih naziva, u prvom redu naziva za brodsko korito i jedrilje, a objavili su i veći broj pomorskih priručnika, ističe D. Stolac. Tako plodna djelatnost omogućila je da upravo bakarska nautika bude prva koja će uvesti hrvatski jezik i u stručne predmete. To se dogodilo odlukom hrvatske vlade u Zagrebu 19. srpnja 1917. godine. Od te se godine cjelokupna nastava u bakarskoj školi izvodi na hrvatskome jeziku.

Prvi je hrvatski pomorski rječnik sastavio *prvi javni učitelj u c. kr. brodskom zavodu riečkom* Jakov Antun Mikoč 1852. godine. Rječnik je, na žalost, ostao u rukopisu, ali njegovu autoru u povijesti hrvatske pomorske leksikografije ipak pripada mjesto autora prvoga hrvatskoga cjelovitoga pomorskoga rječnika. U ovoj mu je knjizi posvećeno treće poglavlje naslovljeno ***Rukopisni rječnik Jakova Antuna Mikoča***. Rječniku je prethodio *Pregled naukah predavanih god. 1850/51*. što ga je Mikoč napisao na hrvatskome jeziku 1851. godine. Autorica *Pregled* drži izuzetno važnim jer je to nastavni program koji svjedoči o hrvatskim nazivima nastavnih predmeta što su ih (u neslužbenoj komunika-

ciji) upotrebljavali nastavnici riječke pomorske škole, i to u vrijeme kada je službeni jezik nastave u pomorskim školama bio talijanski, a školske administracije i dokumentacije u austrougarskim školama njemački. U *Pregledu* su zabilježeni sljedeći hrvatski nazivi nastavnih predmeta: *zvezdoslovlje, brodarenje, prirodni zemljopis, morska povestnica, rukokretje* i *brodogradnja*. Mikoč je u *Pregledu* za svaki pojam pokušao pronaći hrvatsku riječ pa stoga autorica opravdanim drži mišljenje Bernarda Stulija o autorovoj težnji za jezičnim čistunstvom. Prema dosadašnjim istraživanjima, zaključuje se, *Pregled* je značajan prilog stvaranju hrvatskoga pomorskoga nazivlja i "prvi službeni tekst pomorskoga školstva na hrvatskome jeziku" (str. 40). Najznačajnije je Mikočevo djelo ipak ***Rěčnik rukokretni*** – talijansko-hrvatski rječnik pomorskih naziva iz 1852. godine. Talijanskih je natuknica u njemu 773, a u hrvatskome je dijelu 1081 riječ, precizna je autorica, i to zato jer Mikoč uz talijansku natuknicu nudi ne samo jedan hrvatski naziv nego i više hrvatskih istoznačnica. U rječnik je Mikoč uvrstio i turcizme neprimjerene hrvatskome pomorskom nazivlju što autorica ocjenjuje jednim od "slabih mjesta" toga rječnika. U nastavku je D. Stolac detaljno analizirala Mikočevu leksikografsku koncepciju, osobito tvorbenu razinu. Iako pomorska leksikografija 20. stoljeća nije prihvatila Mikočev prijedlog pomorskoga nazivlja, autorica je zaključila da je Jakov Antun Mikoč uspio sredinom devetnaestoga stoljeća dokazati kako hrvatski jezik ima sve tvorbene mogućnosti za formiranje znanstvenoga nazivlja" (str. 45). Mikoč je stvarao pravo hrvatsko nazivlje, premda je, kada nije uspio pronaći hrvatsku riječ, pravopisno i morfološki prilagođavao talijanske nazive (npr. *flocco – flok; Trabacollo – trabakul*). Težio je i tome da tuđicu prilagodi hrvatskome jeziku barem jednim tvorbenim dijelom (npr. *Contra flocco – protuflok*, a ne *kontraflok*), a najčešće je ipak talijanskoj natuknici tražio zamjenu s hrvatskom osnovom (npr. *Randa – repka, kotarica; Spago – nit, špag*). *Rěčnik rukokretni* sadrži više od tisuću naziva za brodsku manovru i za žaliti je, zaključuje D. Stolac, što ga Mikoč nije objavio.

Sljedećih je pet poglavlja ove knjige posvećeno Boži Babiću. U poglavlju naslovljenom ***Pomorski pisac i leksikograf Božo Babić*** nalazimo osnovne podatke iz njegova života i rada. Autorica navodi točan datum Babićeva rođenja (27. prosinca 1840.) i smrti (8. studenoga 1912.), čime ispravlja dosadašnje pogreške u literaturi. U njegovu je životu posebno značajna 1874. godina kada je bio imenovan učiteljem i privremenim upraviteljem *Nautičke učione* u Bakru. Motiviran željom da se na hrvatskome jeziku izvodi i stručna nastava, i ciljem – da hrvatski postane ravnopravan pomorski jezik u tadašnjoj Austro-Ugarskoj Monarhiji, Babić je počeo sakupljati i objavljivati hrvatsko pomorsko nazivlje. Leksičko blago što ga je sakupio osnova je hrvatskoga pomorskoga nazivlja. Posebno je mjesto u povijesti hrvatske leksikografije B. Babić zaslužio s pet knjižica pomorske tematike koje se mogu smatrati i rječnicima. To su: *Morski riečnik hrvacko-srbski usporedjen sa italijanskijem jezikom od jednoga pomorca; Mladi mornar ili Put brodom iz Senja u Trst. Crta iz života pomorca Hrvata; Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku; Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijan-*

skom jeziku i *Pomorski rječnik ili nazivlje za brodarenje po moru*. Sva je ta Babićeva djela, kao i njegovu leksikografsku koncepciju, autorica predstavila u nastavku svoje knjige.

Prvi je Babićev rječnik, ujedno i prvi hrvatski tiskani rječnik, ***Morski riečnik hrvacko-srbski usporedjen sa italijanskijem jezikom od jednoga pomorca.*** Objavljen je u Trstu 1870. godine, samo sedam godina nakon prvoga tiskanoga talijanskoga pomorskoga rječnika. Premda nigdje u knjizi nije naznačeno ime autora, svi proučavatelji hrvatskoga pomorskoga nazivlja drže da je to Božo Babić. Najprije se autorica zadržala na problemu naziva hrvatskoga jezika u *Morskome riečniku*. Babić je, naime, jedino u naslovu rječnika jezik nazvao *hrvacko-srbskim*, a na svim ostalim mjestima u rječniku (i u svim ostalim svojim djelima) *hrvatskim* ili *našim jezikom*, ističe D. Stolac. Svojim se opredjeljenjem za naziv *hrvatski jezik* tako pridružio hrvatskim jezikoslovcima svoga vremena. Svima onima kojima je poznata sudbina hrvatskoga jezika kroz povijest ovi podaci govore dovoljno o Babićevu stavu prema položaju i značenju hrvatskoga jezika te o njegovoj jezičnoj osviještenosti. *Morski riečnik* na samo sedam stranica maloga formata sadrži oko 800 pomorskih naziva. Izuzetno vrijednim autorica drži uvodni programski tekst o nužnosti stvaranja slavenske i hrvatske pomorske terminologije čime je *Morski riečnik* "u temeljima hrvatske pomorske ne samo leksikografije nego i leksikologije" (str. 52). Babić je u svojim razmišljanjima izrazito suvremen, zapaža D. Stolac, jer uviđa nužnost što bržega objavljivanja prikupljenih ili sačinjenih naziva kako bi se što prije počeli upotrebljavati, a najprikladnijima za to drži, do objavljivanja rječnika, stručne časopise. Tako stručni časopis može u početnome razdoblju stvaranja nazivlja preuzeti neke leksikološke i leksikografske funkcije, ali i omogućiti kontakt sa stručnom javnošću, što su i danas odlike stručnih časopisa. Građu je za svoj rječnik Božo Babić sakupljao u neretvanskom kraju, zatim Kotoru, Braču, Dubrovniku s priobaljem, a posebno u Senju i Vinodolu te na širem sjevernom Jadranu. Vidi se to u bilješkama koje prate tekst gdje Babić često navodi iz kojega je kraja određena riječ, što su podatci dragocjeni leksikolozima, ali i dijalektolozima, naglašava autorica. Već je na osam stranica uvodnoga teksta *Morskoga riečnika* D. Stolac našla oko 80 pomorskih naziva. Ostali su zabilježeni na sljedećih devet stranica samoga talijansko-hrvatskoga rječnika. Talijanskih je natuknica više od 600 i uz svaku je najčešće jedna hrvatska istoznačnica, rjeđe dvije, a dodatnih objašnjenja nema, ističe autorica. Za većinu riječi autorica utvrđuje da pripadaju pomorskoj terminologiji, ali ima i onih koje na prvi pogled ne izgledaju kao pomorski termini, jer su riječi dane izvan konteksta, a oni to zapravo jesu. Detaljno je analizirana tvorbena razina. Utvrđeno je da je Babićevo pomorsko nazivlje po svojoj strukturi jednočlano i višečlano. Jednočlani su nazivi najčešće imenice, a višečlani atributne sintagme. Jednočlanim su nazivima označeni poznatiji pomorski pojmovi, primjerice dijelovi broda zajednički svim tipovima brodova, zatim pomorcu bitni dijelovi obale, gibanja mora, vrste vjetrova. Zabilježen je i velik broj vrsta brodova, a posebno su zanimljivi nazivi za mjerne instrumente i mjerne oznake. Izvedenice su najčešće tvorene sufiksalnom tvorbom, a kao plodne autorica izdvaja sufikse: -ina, -ica, -ača, -ište, -Ø. Slabije su plodni

-ac, -ak, -ač, -ik, -ar, -telj. Prefiksalnom su tvorbom nastali isključivo glagoli koji označuju neke radnje na brodu, a u kasnijim će svojim rječnicima tim tvorbenim načinom Babić stvarati i imenice, ističe D. Stolac. U *Morskome* je *riečniku* mali broj složenica. Autorica nalazi potvrde za dva podtipa slaganja – čisto slaganje (npr. *brodovodja, parostroj*) i složeno-sufiksalnu tvorbu (npr. *biegomjer, tlakomjer*). U Babićevu su nazivlju, a i općenito u hrvatskome tehničkome nazivlju, prisutni i višečlani nazivi različitih sintaktičkih struktura što autorica tumači funkcionalnošću. Tehničko nazivlje, naime, pa i pomorsko, sadrži mnoge nazive za najmanje dijelove neke cjeline. Imenovanje svakoga pojedinoga dijela bilo bi nemoguće i nepraktično, pa se stoga stvaraju opisni višečlani nazivi (npr. *nastavak zadnjega jambora*). Takvi nazivi nisu znak neuspješnosti početnoga stvaranja hrvatskoga pomorskoga nazivlja, "nego upravo promišljenost u izboru tvorbenih uzoraka" (str. 62). D. Stolac u rječniku zamjećuje i jednočlane i dvočlane nazive nastale polisemijskim prijenosom značenja (npr. *kljun, rebra; srce vitla, duša topa*). Analiza je sintaktičke strukture dvočlanih naziva pokazala da su oni imenice s imeničkim atributom u genitivu. Ponuđeno nazivlje autorica analizira i sa stilističkoga aspekta te utvrđuje da je polisemijski odnos "značajno prisutan u stvaranju tehničkoga (u ovome slučaju pomorskoga) nazivlja i u hrvatskom, talijanskom i njemačkom jeziku" (str. 62), a podsjeća i na polisemijske odnose u današnjem hrvatskom računalnom nazivlju (npr. *miš*). Još jednom vrijednošću *Morskoga riečnika* autorica drži zapisivanje sinonimskih parova i nizova na hrvatskoj strani rječnika, zbog čega je hrvatskih naziva više nego talijanskih. Ocjenjujući da je Babić u *Morskome riečniku* pokazao zavidnu razinu stručnoga i lingvističkoga znanja, autorica zaključuje da je taj rječnik "temeljni kamen zdanja hrvatskoga pomorskog nazivlja, na kojemu je i sljedeće katove zidao upravo Babić" (str. 64).

Babićev se leksikografski rad vidi i u njegovu putopisu ***Mladi mornar ili Put brodom iz Senja u Trst. Crta iz života pomorca Hrvata***, tiskanom u Kraljevici 1875. godine. Putopisu je, naime, pridodan rječnik – ***Nizac hrvatskih rieči po moru, kako se čuju u samom narodu***. Budući da je to jedini Babićev tiskani rječnik s hrvatskim natukničkim nizom, autorica mu pridaje veliko značenje i detaljno ga prikazuje u poglavlju ***Pomorski putopis.*** Putopisom je Babić nastavio svoj ranije izneseni program, ali je učinio i korak dalje, tvrdi autorica, i to u nekoliko segmenata: znatno duljim tekstom, složenijom i povezanijom pričom s više detalja i navođenjem većega broja hrvatskih pomorskih naziva, izborom njemačkoga jezika kao trećega jezika u rječniku te hrvatskom natuknicom u rječniku. Iako svoj prikaz leksikografskih koncepcija u stvaranju hrvatskoga pomorskoga nazivlja temelji na analizama rječnika, u slučaju *Mladoga mornara* autoricu, kao vrijedan izvor leksičke građe, zanima i sam putopis s pratećim bilješkama. Posebno vrijednima drži upravo brojne bilješke koje prate osnovni tekst u kojima je Babić zapisao i hrvatske nazive s talijanskim i njemačkim ekvivalentom te mjesto gdje je određenu riječ čuo ili koristi oznaku "*mornarska rieč*". Babić je precizno bilježio svoje izvore, a iz primjera navedenih u ovome poglavlju vidimo da su to bili: Šulek, Vodopić, Kazali, *Cavčani, Crikveničani, Nerećvani, Konavljeni, Sv. Jurčani, Bakrani, Bokelji* itd. Za-

nimljivo je Babićevo mišljenje o uključivanju ruskih pomorskih izraza u naš jezik. Rusi su, kaže Babić, poprimili svoje nazivlje za brodove-jedrenjake dijelom iz njemačkoga jezika što će "našemu mornaru" biti jednako nerazumljivo kao što su i talijanski nazivi, dok će hrvatske riječi "odmah obljubiti". Ovo Babićevo mišljenje o nužnosti traženja domaće riječi za nove pojmove autorica ističe kao značajno programsko načelo u stvaranju nazivlja. Posebnu je pozornost u nastavku D. Stolac posvetila i osnovnome tekstu putopisa pristupajući mu i kao književnome djelu i kao izvoru leksikografskih, ali i drugih vrijednih podataka. Zadržimo se ipak samo na leksikografskim vrijednostima. U putopisu je Babić, ističe autorica, opisao gradnju broda i dao nazive i za najmanje dijelove. Pisao je i o velikim pomorskim otkrićima i pomorcima, povijesti pomorstva, o poznatim brodovima, navigacijskim spravama. Zabilježeni su tu i nazivi za brodsku dokumentaciju, za brodske pristojbe i dijelove sidra, te pomorske mjere i pomorskopravni nazivi. Iako su u središtu pozornosti jedrenjaci, zadržava se Babić i na parobrodima. Autorica tako nalazi brojne nazive vezane uz parobrod koji su i danas u uporabi (npr. *parni kotao, parobrod, svrdlo*), ali i one koje suvremeni pomorski rječnici ne navode (npr. *čuvarka, prieklopac, silomjer*). U putopisu Babić piše i o pojasu za spašavanje, o vrstama ribarskih mreža, detaljno opisuje važan orijentacijski instrument sjevernicu ili krmicu (Bussola, Compass), zatim *vjeternicu*, a donosi i detaljan opis vjetrova prema položaju igle i to s istoznačnicama na talijanskom i njemačkom jeziku. Na kraju se ovoga poglavlja autorica zadržava na trojezičnome rječniku pomorskih naziva ***Nizac hrvatskih rieči po moru, kako se čuju u samom narodu*** koji slijedi nakon putopisa. Nizac ima oko 350 natuknica na hrvatskome jeziku s istovrijednicama na talijanskome i njemačkome jeziku. Analiza je i ovoga rječnika pokazala da je Božo Babić pokušao naći hrvatske riječi gdjegod je to mogao. Tako, na primjer, bilježi natuknice *Brodarenje, Brodovlje, Brodovodja, Pomorstvo, Pristanište*, a ne tada uobičajene internacionalizme *navigacija, flota, kapitan/kapetan, marina, riva* što svjedoči o njegovoj jezičnopurističkoj orijentaciji. *Nizac* je, zaključuje D. Stolac, pomak u odnosu na prethodni rječnik, jer često navodi drukčije likove od onih u *Morskome riečniku*, ali i riječi kojih ovaj uopće nije imao. Međutim, velikoga broja naziva iz teksta putopisa i pratećih bilježaka u ovome rječniku nema što autorica kritički ocjenjuje njegovim velikim manjkom.

U sljedećem su poglavlju prikazani Babićevi specijalni pomorski rječnici – ***Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku*** i ***Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku.*** Već sami naslovi tih dvaju rječnika upućuju da se radi o specijalnim rječnicima, ističe D. Stolac. U njima je Babić građu rasporedio u semantičke krugove, odnosno značenjske skupine. Ovakvim su rasporedom građe potaknuta i autoričina teorijska razmatranja o važnosti semantičkih krugova u specijalnim rječnicima. Tako strukturirani rječnici, tvrdi D. Stolac, olakšavaju korisniku traženje ostalih naziva koji su bliski nazivu za njemu poznati pojam, što nije moguće u većini terminologijskih rječnika. Rječnik *Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku* tiskan je u Kraljevici 1877. godine i dopuna je prethodnome djelu *Mladi mornar*. Rječnik je troje-

zičan s natuknicom na talijanskom jeziku i ekvivalentima na hrvatskom i njemačkom. Autorica utvrđuje da se radi o glosaru, popisu termina, budući da nema nikakvih dodatnih leksikoloških informacija. Građa je podijeljena u dvadeset značenjskih skupina iz čijih se naslova vidi da je i unutar svake skupine zadržan princip podjele po semantičkom kriteriju, stoga se rječnik ocjenjuje izuzetno funkcionalnim. Kritično i objektivno autorica upozorava na nedostatke i ovoga rječnika. U ovome je slučaju to obilje zalihosnih podataka. Analizom je rječnika autorica utvrdila da su jednočlani termini relativno rijetki, a odnose se na dijelove broda, rjeđe na jedrilje i oputu. Češće su nastali sufiksalnom tvorbom, a rjeđe prefiksalnom. Pretežiti su u rječniku višečlani nazivi različitih sintaktičkih struktura. Autorica zaključuje da su i današnji nazivi za manje dijelove svih vrsta strojeva, pa i svih drugih mikrostruktura, višečlani i opisni. Specijalni rječnik *Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku* iz 1878. godine jedino je Babićevo djelo tiskano u Bakru – sjedištu pomorske škole kojoj je tada bio upraviteljem. Rječnik je to s talijanskim natukničkim nizom i prevedenicama na hrvatskom i njemačkom jeziku. Autorica se zadržava samo na središnjem hrvatskom stupcu u kojemu je Babić zabilježio hrvatske zapovijedi "koje bi trebale zamijeniti talijanske i njemačke službene zapovijedi, odnosno onodobni uzus na brodovima s hrvatskim mornarima – svojevrsnu smjesu hrvatsko-talijanskih zapovijedi" (str. 91). Građa je podijeljena u četrnaest značenjskih skupina kojima su obuhvaćene zapovijedi od onih vezanih uz razvijanje jedara, preko onih koje prate ponašanje broda i rad mornara u različitim meteorološkim uvjetima, do onih vezanih uz usidrenje broda. Naslovi su značenjskih skupina samo na hrvatskome jeziku što autorica drži potvrdom da je rječnik bio namijenjen hrvatskim pomorcima. Analizu rječnika D. Stolac započinje upravo analizom tih naslova te utvrđuje da se već iz njih vidi da je Babić predložio kratke i jasne zapovijedi svjestan da "o preciznosti zapovijedi ovisi njeno izvršenje, a o njemu pak sigurnost plovidbe" (str. 92). Sigurno je Babić pri tome mislio i na buku u komunikacijskom kanalu, odnosno otežane uvjete prenošenja i primanja poruke na brodu pa je, kako bi se izbjegle zabune, težio zapovijedima sa što manje zalihosti – dakle, kratkim i jednoznačnim, ističe D. Stolac. Stoga u njegovu rječniku dominiraju glagolski oblici, osobito imperativi, a da bi se izbjegli nesporazumi iznimno se rijetko nude sinonimi. U osnovi su rječnika jednočlane zapovjedne rečenice (npr. *Nakreni; Ukrmi*). Često se dvije zapovijedi radi uštede vremena spajaju u bezvezničke rečenice (npr. *Spusti, utegni*), ili sastavne rečenice obvezatno s veznikom i (npr. *Skrižaj i spuštaj*). Ovakve su zapovijedi, naglašava se, razumljive jedino unutar stvarnoga konteksta. Da bi se ostvarila potpuna preciznost kratkih zapovijedi, rečenice su često proširene objektom (npr. *Utegni priečku*). Takve su zapovijedi razumljive i izvan konteksta. Dodatnu im preciznost daje uporaba obvezatnih semantičkih atributa, a ponekad i priložnih oznaka. Zapovijedi se često izriču i infinitivom, no zapovjedni je ton tada blaži. Ostali su glagolski oblici iznimni. Autorica nailazi i na kratke zapovijedi s neizrečenim glagolom, čime se ne smanjuje njihova informativna vrijednost (npr. *Gori; Na praće*). Analizirana je i uporaba atributa koje D. Stolac drži više nego potrebnima zbog postizanja jed-

noznačnosti, iako je njihova uporaba u suprotnosti sa zahtjevom da zapovijed bude kratka. U Babićevu rječniku atributi se pojavljuju u gotovo svim zapovijedima. Analiza je zapovijedi pokazala da je autorica dobro upoznala i shvatila život i rad na brodu, odnosno funkcioniranje cijeloga sustava, ljudskoga i tehničkoga, tijekom plovidbe, što je vrlo zanimljivo povezala s teorijom komunikacije i lingvistikom. Specijalni su Babićevi rječnici, ističe se na kraju ovoga poglavlja, dokazali da "hrvatski jezik zadovoljava sve kriterije za jezik stručne literature, budući da se njime mogu imenovati i najmanji dijelovi jedrenjaka, te precizno izreći zapovijedi nužne za funkcioniranje broda" (str. 99).

Naslovom je posljednjega poglavlja posvećena Babićevu leksikografskome radu D. Stolac odredila vrijednost njegova petoga rječnika. ***Krunom Babićeva leksikografskoga rada*** autorica drži trojezični talijansko-hrvatsko-njemački rječnik naslovljen ***Pomorski rječnik ili nazivlje za brodarenje po moru***, što je izdan u Senju 1901. godine. Najveći je to Babićev rječnik s 54 stranice i više od 1.160 natuknica. U talijanskome je i njemačkome stupcu uvijek ponuđen samo jedan naziv, dok ih je u hrvatskome stupcu ponekad i više što je razumljivo budući da je rječnik namijenjen hrvatskim mornarima, a sastavljen s namjerom stvaranja hrvatskoga pomorskoga nazivlja, zaključuje autorica. Najprije je predstavljena tvorba imenica u rječniku. Jednočlani se nazivi i u ovome rječniku odnose na veće i poznatije dijelove broda i na ostalo nazivlje vezano uz more i obalu. Dio je toga općega pomorskoga nazivlja i danas u uporabi (npr. *jedro, korito broda, krma, pramac, sidro*), tvrdi D. Stolac. Specijalizirani su nazivi za dijelove broda, u prvome redu za jedra i užadi, najčešće višečlani. Usporedbom je s ostalim Babićevim rječnicima autorica zaključila da se pri sastavljanju *Pomorskoga rječnika* služio prethodnima četirima, ali vrlo kritički pa nije unosio sve što je zabilježio i objavio, nego je, budući da se radi o općemu rječniku, izostavio specifične nazive za dijelove korita i jedrilja broda te zapovijedi. Tvorbenom je raščlambom D. Stolac najprije obuhvatila imenice. Pokazalo se da je najčešći sufiksalni tvorbeni način, što je u skladu s tvorbenim mogućnostima hrvatskoga jezika. Plodni su sufiksi: -ica, -ača, -ina, -ac, -ak, -lo, -ar, a ostali su slabije plodni. Autorica zaključuje da se, iako u odnosu na suvremenu hrvatsku tvorbu nema većih odstupanja, većina ponuđenih naziva nije zadržala u suvremenome pomorskome nazivlju. Prefiksalna je tvorba imenica u ovome rječniku rijetka, a prefiksalno-sufiksalna još rjeđa. Složenice nisu česte što D. Stolac ocjenjuje dobrim leksikološkim postupkom budući da se ni one Mikočeve najčešće nisu zadržale u pomorskome nazivlju. Za imeničke je složenice utvrđeno da su tvorene čistim slaganjem (npr. *brodovlastnik, jugoiztok)*, ili složeno-sufiksalnom tvorbom (npr. *bjegomjer, munjovod*). Imeničkoj se natuknici često navode sinonimi, a osim sinonimijskih parova ponekad se navode i sinonimijski nizovi. Glagolskim su natuknicama u rječniku označene radnje na brodu i kretanje broda po moru. Autorica ističe da su obično uz jedan talijanski i jedan njemački glagol dana dva hrvatska jer glagoli u hrvatskome jeziku "mogu iskazati razliku po svršenosti, odnosno razliku u značenju vezanu uz prefiks" (str. 105). Posebnu skupinu glagolskih natuknica čine zapovijedi preuzete, u neznatno smanjenu obimu, iz knjige *Zapovjed brodovnih obava.* Iako

je Babić težio kratkim nazivima, autorica ističe da to nije uvijek uspio ostvariti. U njegovu nazivlju prevladavaju višečlani nazivi koji u pomorskome nazivlju, a i u drugom tehničkom nazivlju, nikako nisu opterećenje, tvrdi D. Stolac, jer su rezultat "složenosti izgleda broda i tehnologije rada na brodu" (str. 106), pa su stoga funkcionalni i potpuno opravdani. Posebno D. Stolac ističe Babićev odnos prema primanju pomorskih naziva iz drugih jezika. Naime, kada na terenu ne bi našao hrvatske nazive, a budući da nije prihvaćao strane naknadno "ponašene" nazive (noštromizme), Babić ih je sam stvarao pa rječnik sadrži i autorove kovanice. Zbog toga je Babićev leksikografski rad, ali i sakupljački i zapisivački rad ostalih nastavnika bakarske škole prozvan "bakarska škola radikalnoga purizma". Izravno je Babić iz drugih jezika preuzimao što je manje mogao pa je u njegovu rječniku malo fonološki i morfološki prilagođenih riječi posuđenih najčešće iz talijanskoga jezika, dok ih je iz drugih jezika vrlo malo. Češće je koristio, utvrdila je autorica, semantičko posuđivanje (kalkiranje). U rječniku je autorica našla i internacionalizme, a zanimljivo je da, za razliku od Mikoča, Babić nije unosio turcizme (iznimka je riječ *čamac*). Analiza je ovoga rječnika potvrdila ranije izneseno mišljenje da je Babićeva leksikografska koncepcija puristička što potvrđuje i njegov odnos prema mornarskim žargonizmima i dijalektizmima. Mornarske je žargonizme, ističe autorica, zamijenio nazivima iz hrvatskoga književnoga jezika, a čakavski su i kajkavski leksemi vrlo rijetki. Opravdan je stoga zaključak da je Božo Babić u *Pomorskome rječniku* ponudio nazivlje koje pripada hrvatskome književnome jeziku. Ovime D. Stolac opovrgava i neke navode u litaraturi koji su Babića predstavljali kao zapisivača lokalnoga, senjskoga pomorskoga nazivlja. Kapitalna je studija Milana Moguša *Današnji senjski govor* omogućila autorici usporedbu Babićeva rječnika sa senjskim pomorskim nazivima zapisanima u toj studiji. Potvrdilo se da lokalnih obilježja u Babićevim rječnicima nema. Svojim je leksikografskim radom Božo Babić potpuno opravdano zaslužio epitet *oca hrvatskoga pomorskoga nazivlja,* zaključuje D. Stolac svoj prikaz njegova leksikografskoga rada.

U preostalim poglavljima svoje knjige autorica promatra Božu Babića u kontekstu leksikografskih koncepcija u stvaranju hrvatskoga pomorskoga nazivlja što slijede nakon njegove, bilo da je nasljeduju ili joj oponiraju. Autoricu zanima i što je od njegova rada prihvatila hrvatska pomorska leksikografija 20. stoljeća. Prikazana je tako djelatnost Jurja Carića, Rudolfa Crnića i Radovana Vidovića u stvaranju hrvatskoga pomorskoga nazivlja, ali i stanje u suvremenoj hrvatskoj leksikigrafiji. Najznačajniji je Babićev oponent bio Juraj Carić. On je, u skladu sa svojim stavom da ustaljene jezične navike ne treba mijenjati, upotrebljavao noštromizme. Autorica je, na primjer, utvrdila da Carić bilježi noštromizme *randa, gabija* i *flok*, koje je Babić već u svojemu prvome rječniku zamijenio tvorenicama *zadnjača, košnjača* i *prička* (kasnije: *priečka*), dok je Mikoč za *randu* ponudio hrvatske nazive *repka* i *kotarica*, za *gabije* bilježi *kriljke*, a za *flok* ne nalazi zamjene. Carićev je stav podržavao i poznati vukovac Pero Budmani. Borba se filoloških škola, koja je obilježila hrvatsku književnojezičnu povijest u drugoj polovici 19. stoljeća, tako odrazila i na polju stvaranja hrvatskoga pomorskoga nazivlja djelovanjem dviju generacija filologa. Starijoj gene-

raciji, koja je djelovala na osnovama zagrebačke filološke škole i prihvaćala leksikografska načela Bogoslava Šuleka, pripadao je Božo Babić. Carić je pripadao mlađoj generaciji koja je prihvaćala stavove hrvatskih vukovaca i koja je "učinila korak natrag u razvoju hrvatskoga standardnog jezika, i to neprihvaćanjem hrvatske književnojezične baštine isto kao i zanemarivanjem trodijalekatske osnove hrvatskoga jezika" (str. 119), ističe autorica. Razumljiv je stoga i zaključak da je za standardiziranje hrvatskoga pomorskoga nazivlja više učinio Božo Babić. Babićevu je leksikografsku koncepciju prihvatio Rudolf Crnić – urednik trojezičnoga talijansko-njemačko-hrvatskoga ***Pomorskoga rječnika*** iz 1922. godine. U tome je rječniku, naglašava D. Stolac, značajan utjecaj "bakarske škole radikalnoga purizma". Crnić se, naime, u izradi rječnika priklonio Babićevoj leksikografskoj koncepciji tražeći hrvatske nazive za vrste brodova, dijelove broda i brodsku opremu, a odbacujući noštromizme. Cijelo su stoljeće u hrvatskoj pomorskoj leksikografiji supostojale dvije različite koncepcije, utvrđuje D. Stolac i ističe da će tek u novije vrijeme doći do njihova pomirenja. Noviji rječnici tako "slijede zacrtane putove standardiziranja hrvatskih likova, ali bilježe i noštromizme" (str. 155). Tako je koncipiran i ***Pomorski rječnik*** Radovana Vidovića iz 1984. godine.

Posljednje je poglavlje ove knjige posvećeno hrvatskoj pomorskoj leksikografiji 20. stoljeća. Analizom je najznačajnijih pomorskih leksikografskih projekata 20. stoljeća D. Stolac dokazala da je leksikografski rad Bože Babića ostavio traga u hrvatskome pomorskome nazivlju sve do naših dana.

Knjiga **Hrvatsko pomorsko nazivlje** Diane Stolac vrijedan je prinos proučavanju povijesti hrvatskoga jezika. Već sam odabir teme zaslužuje pohvalu, a dobra metodologija i analitička minucioznost te kritičnost i objektivnost čine je kvalitetnim znanstvenim djelom. No, iako je znanstveni rad obilježen objektivnošću i egzaktnošću, emocionalnost je kod istinskih zaljubljenika u svoj posao uvijek prisutna i potrebna. Tako između korica ove knjige nalazimo, među brojnim zaslužnicima o kojima ona govori, i znanstvenicu koja je željela "prelijepe jedrenjake i njihov složeni sustav jarbola, jedara i opute oteti zaboravu" (str. 155). Od autorice očekujemo novo djelo kojim će nam znanstveno utemeljeno, a opet zanimljivo i "živo" otkriti još poneki pomalo zaboravljeni dio naše jezične i kulturne baštine, ali i svakodnevice, te na taj način pridobiti nove sudionike u brizi za povijest, sadašnjost i budućnost hrvatskoga jezika.